NJEGOŠEVO ŠKOLOVANJE

Zalazeći u klonulu starost, vladika je sve češće pomišljao na svoga nasljednika. Ponajprije je imao pred očima Mitra, sina svog najstarijeg brata Stijepa – to bi nekako i bio prirodni red, po starješinstvu. No, Mitar bijaše nešto bolješljiv i rano umrije.

Sad vladika okrenu oči prema najstarijem sinu srednjega brata Sava. I dozva Đorđija k sebi i uze ga dugo savjetovati, prije nego što će ga otpraviti u Rusiju na školovanje. Tamo Đorđije dobi bogatu pomoć – dvije hiljade rubalja godišnje. No, ubrzo se pokaza prvi nepovoljan znak: to bješe malo mladome Petroviću; on je trošio daleko više, zadužio se i tražio od vladike još novaca. «Poslao bih mu», premišljao je vladika, «i od narodnih i od svojih para, makar nešto zemlje u Njegušima prodavao, samo da on ne oskudijeva u tuđini; ali sve mi se čini, nemam se rašta oko njega mučiti.» Jer Đorđije bješe već jasno pokazao da nema nikakve sklonosti prema kaluđerskom životu – plaha krv upućivala ga je na druge staze. On zatraži da sa duhovne pređe na vojnu akademiju. Vladika razmisli, pa se odluči da popusti pred sinovcem: «Nije dobro goniti mlada čovjeka na nešto što mu je srcu tuđe. Ako umjesto mantije hoće sablju, neka mu je prosto. A meni ostaje samo jedno – moliću se bogu da bi njegove stope neprekidno popravljao!» Kasnije se čulo da je Đorđije bio vatren oficir, istakao se u borbama protiv Turaka i bio odlikovan.

Nekako u isto vrijeme kad je Đorđija opremao u Rusiju, vladika dovede k sebi još jednu mladiku s Njeguša – bješe to Rade Tomov. Htio je starac da pokloni pažnju i djeci svoga najmlađega brata Toma, koji imaše tri sina: najstariji Petar već oženjen, najmlađi Joko još premali. Tako pade kocka na Rada. Kad ga ugleda vladika, sjeti se onih davnih dana, upravo osvita svoje mladosti: i njega je tako pozvao sa sela već stari vladika Vasilije. Svi ga zvahu «vladiko» i «gospodaru», samo ga je on, dječak ispod Jezerskog vrha, zvao nekako prosto i domaći prisno – «striko». I sad se to ponovi: onaj tanušni, naglo izrasli dječak poljubi ga u ruku i lice mu se zarumenje kad izgovori:

Evo me, striko!

Zagrli ga starac i pođoše mu suze, koje on brzo sakri i otrije širokim rukavom. Najednom se sažali na toga dječarca, jer mu se pričini – «i on će krenuti mojim stopama, a moje stope ni na kakvo dobro ne naiđoše».

Pa ga dade kaluđeru Misailu da mu makar odškrine vrata znanja. I zamoli sekretara Jakova Ceka da u tome poslu pomogne kaluđeru. I sam vladika, čim bi ga malo pustili poslovi i bolest, prilazio bi mladome sinovcu i pitao ga pogdješto i dao mu kakav savjet. Iako bješe najobrazovaniji čovjek u svojoj zemlji, govorio bi sinovcu sa puno sjete:

Crnoj Gori potrebni su umni i školovani ljudi. Ti bi mogao naučiti mnogo onoga što je meni promaklo – više su me učile nesreće no knjige, pa nije čudo, sinko, što sam u mnogim znanjima sakat.

I, kad opazi da Rade gori od žeđi da što više nauči – a sve je lako i brzo pamtio – odluči se stari vladika da ga pošalje u Toplu, kraj Novoga, neka uči kod savinskog kaluđera Josifa Tropovića. Ispraćajući ga, govorio je:

Već i sam vidim, dobro ćeš učiti, nećeš varati ni sebe ni

knjigu. No, htio sam ti nešto posebno: za duga života svoga uvjerih se – valja ponajviše učiti strane jezike, sinko. Bez toga si slijep i zatvoren u ove suvomeđe. A znaš li tuđe jezike, lakše ćeš se s učenim ljudima zbližiti, vidjećeš šta je dobro u drugim zemljama, pa ćeš ono što je korisno presaditi kod svoga naroda.

Prilježni Rade opet se nađe kod kaluđera, dadoše mu u ruke časlovac i psaltir, stadoše ga učiti pisanju i računanju i, po svoj prilici, italijanskom jeziku.

Na Cetinje su stizale vladici povoljne vijesti: njegov sinovac brzo napreduje u nauci, svaki tekst začas napamet nauči, sam traži nove knjige i uči i zna daleko više nego što učitelj od njega zahtijeva. To je starca veselilo, naročito stoga što glasovi iz Rusije ne bjehu ohrabrujući. Pa se u vladici zače misao: «Možda će baš ovaj bistri Tomov momčić sjesti na moju stolicu, iako školujem onu vatru živu čak u Rusiji... Grješnih li misli u meni! Valja pričekati, pa neka samo vrijeme pokaže koji će od njih biti podesniji.»

Ubrzo se mladi Njegoš uvjeri da nema više šta naučiti kod dobroga kaluđera Josifa, pa poruči stricu da ga opet uzme k sebi. Nešto ga je vuklo k Cetinju i starome vladici, a bješe se zaželio i svoga sela, preko kojeg će uz put proći.

Tako se Rade opet obrete u Cetinjskom manastiru.

I srete se prvi put s jednim pjesnikom o kojem već bješe čuo. I taj pjesnik postade njegov učitelj.

Kad Simo ugleda Njegoša, koji je pred njim stojao kao vitka mladika, uzviknu oduševljeno:

Ovo će biti crnogorski Ahiles i Orfej – junak i čovjek od pjesme. Ja ću ga naučiti da bude pravi Spartanac, da bez roptanja podnosi glad i žeđ i svaku vitešku nevolju!

Slušao to Stanko Stijepov, pa se nasmije:

Bogami, Simo, nemaš rašta tome nas učiti – to svaki Crnogorac zna mimo sve ljude!

Koliko je zadovoljstvo bilo za mladoga Rada kad se umjesto sa krotkim kaluđerima – nađe u društvu sa Simom Sarajlijom! Nije više bilo onoga sumornog čtenija iz časlovca, ni dugačkih pouka iz žitija svetih, ni onih suvih pridika o vladanju i pravednosti i o grijesima koji mame neprokušane duše. Iz sumračnih memljivih ćelija Simo izvede svoje đake – Rada i još dva-tri momčića – na vazduh, među drveće, pa im je, sve u šetnji, pričao o raznim zabavnim zgodama iz starina, o grčkim i slovenskim bogovima i herojima, o Spartancima i starim pjesnicima. A sve to ima je kazivao nadahnuto i slikovito, ponekad i mutno i zbrkano, ali uvijek strasno i prijemčivo za mlade Crnogorce. Pa ih je učio napreskok: čas o tome gdje se koja zemlja nalazi, čas nešto o zvijezdama, pa o lijepim bečkim princezama, pa o vinu i grožđu fruškogorskom, o tome kako su ribari oko Skadarskog jezera vještiji od savskih, o Scevoli i Obiliću, o Petru Velikom i rodnim šljivicima po Šumadiji, pa o pravilnom pisanju riječi i rečenica i predskazivanju vremena i o tome kako nastaju oblaci, a kako dunavski alasi piju rakiju i spremaju riblju čorbu... I sve bi to začinio šalom i zabavomi nadmetanjem sa svojim đacima: ko će dalje baciti kamena s ramena, ko li bolje skočiti uvis i udalj, ko li brže potrčati bos preko mekane livade, ko li koga položiti na travu... U trenucima zanosa, Simo bi zabacio galvu, pa im po čitav sat nizao stihove iz svojih knjiga ili one koje bi toga trena sročio ili bi ih uvodio u uzbudljivi svijet Šilerovih pjesama ili bi zaplovio u guslarski deseterac o buni u Srbiji...

Svoje pouke učitelj je saopštavao brzo, grozničavo, kao da se žurio da svojim zadivljenim slušaocima naglo iznese pred oči što više blještava šarenila. A međe njegova znanja ne bjehu daleko, pa bi i sam često posustao u pričanju i zaželio se promjene.

Kazivali su starom vladici o svakojakim pustolovinama i nadmetanjima izmedu učitelja i mladoga Rada, o njihovim pohodima prema okolnim visovima i o različitim opkladama (ko je bolji jahač ili ko će duže izdržati glad – vladika se osmjehivao kad bi čuo kako se đaci čestito najedu pa krenu na put, a zaneseni Simo trpi povazdan gladan). Pa su pričali vladici o tome kako se Simo – kao čovjek iz Srbije – junačio pred mladim Crnogorcima i kako mu je Rade jednom, u opkladi, pucao pravo u prsa (bez zrna od fišeka, naravno). Sve je to unosilo neku živost i vedrinu oko starog vladike – ljudi iz njegove okoline bili su drukčiji ili su ih nevolje i tmurni manastirski svodovi učinili potuljenim. Simo i mlađarija s njim donijeli su smijeh, bučne šale i pjesme gdjekad. Pa je vladika uživao slušajući ih i bio je gotov da im oprosti pokoju nesmotrenost i izgred.

A Rade kao da je naglo sazrijevao – rastao je brzo, mršav i bledunjav, čiste bijele kože. I bio je nekako promjenljiva raspoloženja – poslije vedre raspojasanosti i igara, najednom bi utonuo u sjetno, a ponekad i turobno samotništvo, o nečem bi sam razmišljao ili se udaljio sa kakvom knjigom ispod ruke i zadugo niko ne bi znao o njemu; tek bi se pred veče vratio smjerna koraka.

On je, postepeno, sve više sam učio i čitao, a Simo se tada zanimao narodnim poslovima i uvijek mu je glava bila puna raznih planova – ratničkih i prosvjetiteljskih.

Mladi Njegoš bi se najradije povukao u stričevu biblioteku, te je vladika najzad znao da ga tamo ponajčešće može naći. Predavao se svijetu knjiga i, kad bi ga zovnuli na objed, izišao bi otud zamagljena oka i gotovo odsutan za svoju sredinu. U biblioteci je bilo oko pet stotina knjiga, veoma raznorodnih i skupljenih bez određena plana, često slučajno; ali po tome se ipak opažalo da je stari vla-

dika, tokom svoga dugog života rado drugovao s knjigom – znao je da se sa njom saživi i da iz nje dokuči ponešto korisno za svoje sunarodnike. Bilo je tu knjiga na latinskom, italijanskom, njemačkom, ruskom, francuskom, engleskom. Pa je to podsticalo Rada, te je šaptao sebi:

Kad je moj stari stric, usred ove pustinje crnogorske, ovoliko knjiga skupio i nalazio snage i vremena da ih čita i da se osnaži mudrošću iz njih, kako bih ja mogao ostati ravnodušan prema ovome blagu koje se samo nudi.

Pa bi uzimao u ruke knjigu po knjigu i lagano ih prelistavao ili bi se u koju zadubio, a nikad ga nije napuštalo osjećanje da on to ide tragom svojeg starog strica.

Evo,tu je dosta čitani Katihizis, već poprilično oronuo, pa Istorija vlade Luja XIV, prema čijoj sudbini vladika nije bio ravnodušan, a do nje Kratkoe načertanie geografii – vidi se da je tu knjigu vladika češće uzimao u ruke da bi što više saznao o stranom svijetu. Nižu se udžbenici na stranim jezicima – italijanski, francuski, njemački, pa razni rječnici i gramatike (ponajviše za ruski), zatim Istorija antičke Grčke, Istorija Rusije, Biblija na ruskom, na kojoj je također dosta tragova čitanja, pa podosta putopisa o dalekim krajevima, Ezopove basne (rusko izdanje), knjige Joakima Vujića, Pavla Solarića i Orfelina, Priče iz hiljadu i jedne noći, Šekspirove drame na engleskom, nečitane, «Cvjetnik» Jovana Rajića, pa čak i geometrija i neka stara fizika...

Vladika bi poručivao sinovcu da mu iz ormana donese ovu ili onu knjigu – potkraj života najviše su ga privlačili istorijski tekstovi i putopisi ili djelo kojeg domaćeg pisca.

Pa su se tako sreli stari vladika i njegov sinovac – jedan uzimajući, a drugi ispuštajući knjigu iz ruke.

Gledajući Rada kako «gine za knjigom», vladika bi često u sebi zažalio:

»Što ne imadoh novca da ga pošaljem u Rusiju na školovanje. I njega i još nekoliko mladih Crnogoraca. Ovako, vidim, muči se najviše sam pred nedoglednim čestarom nauke.«

Ali, iznenada se javi prilika, koja dovede vladiku do mučne raskrsnice. Početkom ljeta 1829. godine stiže u Crnu Goru Englez Vilijam Barnet. Kao i uvijek, vladika svesrdno dočeka strana čovjeka, željan razgovora, makar i preko tumača. A rad je bio i da svakom putniku iz dalekih zemalja kaže šta je Crna Gora i kakvi su njeni ljudi i da razbija glasove o «divljacima» i «ljudožderima». Barnet je iznenađen dočekom i vladičinim zdravim rasuđivanjem, pa obećava da će o zemlji ovoj pisati istinito – u njoj je vidio i bijede i surovosti, ali i neprocjenjivih ljepota prirode i ljudskih karaktera. Utoliko više će cijeniti ovo drugo.

I putnik ponudi vladici: spreman je da povede sa sobom mladoga Rada, nek se u Engleskoj školuje.

Vladika zamoli da mu se ostavi malo vremena za razmišljanje. I, dok se stranac spremao za put, uze da prosuđuje:

»Pustim li Rada da proživi neko vrijeme među onim plemićima, gdje će ga okruživati mnogim ugodnostima, neće li se mladić pogospoditi, neće li mu poslije biti teško da se svikne na ove naše tegobe i oskudicu? Rade istinski žudi za knjigom, ali – život je često prijevarna ponornica – ne znam još da li je dovoljno čvrst i u šta bi se izmetnulo to školovanje. Najzad, želio bih da on ostane pravi Crnogorac, da se ne odrodi i postane dalek svojim ljudima. Đorđija sam izgubio, pa što da otuđim i Rada?

Tako vladika zadrža sinovca pokraj sebe.

SADRŽAJ POGLAVLJE 66.